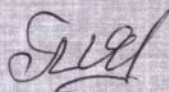

Національний університет "Львівська політехніка"

Бобош Галина Євгенівна

УДК 726.54 (477.8)

**ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ МУРОВАНИХ ЦЕРКОВ ГАЛИЧИНИ
КІНЦЯ XVIII — ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ
(на прикладі Львівської єпархії)**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Львів – 2005

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00762215 (N)

Робота виконана у Націо
Міністерства освіти і науки Укр

Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент
Тарас Ярослав Миколайович,
завідувач відділу етнології сучасності
Інституту народознавства
НАН України

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Раллєв Олександр Борисович,
завідувач кафедри основ архітектури
Одеської державної академії будівництва і архітектури
(м. Одеса)

кандидат архітектури, доцент
Трегубов Валерій Олександрович,
завідувач кафедри основ архітектури
Полтавського національного технічного університету
ім. Ю. Кондратюка (м. Полтава)

Провідна установа: кафедра основ архітектури
і архітектурного проектування
Київського національного університету
будівництва і архітектури (м. Київ).

Захист відбудеться *12 травня 2005 р.* о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.11 у Національному університеті "Львівська політехніка" (79013, Львів-13, вул. С. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету "Львівська політехніка" (79013, Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий "11" травня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат архітектури, професор

Петришин Г.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сакральна архітектура, на відміну від житлової, цивільної, промислової за своєю природою найбільш унікальна, її генеза та розвиток мають тисячолітню історію, вона є важливим носієм національної духовності, традицій, культури та мистецтва українського народу. Особливою її роль була на теренах Галичини, де до першої третини ХХ ст. національність визначали за релігійною приналежністю та архітектурою. Сьогодні Україна переживає період відродження та зростання духовної свідомості. Відбувається процес зацікавлення релігійними творами духовної та матеріальної культури, зокрема архітектурою церкви, котра потребує усвідомлення мистецької цінності всіх її етапів розвитку, оскільки інтегрувала у своїх формах багатовіковий досвід національного будівництва та канони християнства.

Актуальність теми:

1. Період Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії (1772 – 1918 рр.) пов'язаний з активним будівництвом мурованих церков. У межах Львівської, Перемишльської та Станіславської єпархій він представлений понад 1000 церквами, спорудження яких відбувалося у час різких змін стилевих напрямків наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст., в умовах “утиску”, “застою” та активного “пошуку”, які не досліджено і не висвітлено у загальних та окремих працях з історії української архітектури цього періоду. Через політичні, ідеологічні та атеїстичні міркування, з історії архітектури України випала важлива сторінка її культурної та духовної спадщини, пов'язана з активним мурованим сакральним будівництвом — цінним архітектурним надбанням свого часу.

2. Досвід будівництва церков в умовах загальної кризи архітектури у середині ХІХ ст., окупації українських земель та силового впливу на вибір стилю для храму, зростання національної свідомості та національного визвольного руху, з яким пов'язане створення товариств “Просвіта”, “Руська Бесіда”, “Товариство для розвою руської штуки”, “Союз студентів архітектури”, архітектурних комісій, ролі особистостей, котрі впливали на процес формування архітектури мурованих церков Галичини і перешкодили зовнішнім силам знищити національні традиції в сакральній архітектурі, не вивчений і належно не оцінений, не було створено цілісної картини формування храмів цього періоду в стилістичному й архітектурно-композиційному аспектах.

3. Актуальність дослідження мурованих церков цього періоду зумовлена сучасними процесами державного самоутвердження, інтеграцією нашої держави в Європейську спільноту, зацікавленістю нашою історією та гострими проблемами, які виникли від 1990-х років під час масового будівництва церков. Усе це потребує висвітлення усіх сторінок історії української архітектури та її особливостей для визначення нашого внеску у світову культурну спадщину, дослідження окремих та

загальних проблем сакральної архітектури цього періоду для означення основних принципів формування стильових і архітектурно-композиційних вирішень церков у XXI ст.

Мета дослідження:

Виявити передумови, особливості та закономірності формування об'ємно-планувальних, стилістичних вирішень мурованих церков Галичини кінця XVIII – початку XX ст.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості мурованої церковної архітектури Галичини та на основі натурного обстеження, архівних джерел створити об'єктивну базу дослідження — бібліографічно-графічний каталог церков.
2. Визначити загальнонаукові методи для проведення дослідження і розробити методикку стилістичного й об'ємно-планувального аналізу.
3. Виявити основні чинники, які впливали на становлення і формування архітектури галицької мурованої церкви кінця XVIII — початку XX ст.
4. Провести порівняльний аналіз, визначити структуру розподілу мурованих та дерев'яних церков по деканатах, встановити залежність між назвою храму і його містобудівною орієнтацією.
5. Подати типологію плану, визначити об'ємно-просторові вирішення мурованих церков цього періоду та їх розподіл по деканатах.
6. Окреслити основні стилістичні напрями та встановити їх часові періоди.

Об'єкт дослідження:

Архітектура мурованих греко-католицьких церков Львівської єпархії з 1772 по 1918 р.

Предмет дослідження:

Формування об'ємно-планувальних, стилістичних та містобудівних особливостей архітектури мурованих церков.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії у Галичині з 1772 по 1918 р., коли тут була збудована найбільша кількість мурованих церков, апробовані різні шляхи формування основних типів храмів.

Територіально дисертація охоплює Львівську, Перемишльську та Станіславську єпархії, до якої ми включаємо сучасні Львівську, Тернопільську та Івано-Франківську області України. У зв'язку з тим, що у Львівській єпархії збудовано 46 відсотків мурованих церков Галичини та з потребою мати достовірні, якісні та кількісні дані для об'ємно-планувального та стилістичного аналізу, храми в межах цієї церковної територіальної одиниці були основними об'єктами тотального дослідження, а у двох інших єпархіях досліджувались вибірково.

Методи і методологічна основа дослідження:

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового

пізнання, на основі якого шляхом безпосереднього польового спостереження — обмірів, фотофіксації та архівних джерел, зібраний базовий матеріал для дослідження. Висвітлення процесу формування об'ємно-планувальних вирішень та стилістичних особливостей мурованої архітектури Галичини здійснювалося на основі методики послідовного виконання роботи у п'ять етапів. Для кожного етапу була підібрана система методів.

Достовірність одержаних результатів ґрунтувалась на натурному обстеженні 90 відсотків мурованих церков, збудованих протягом 1772–1918 рр. у Львівській єпархії, що становить 46 відсотків трьох єпархій: Львівської, Перемишльської та Станіславської.

Наукова новизна теми:

- уперше шляхом натурного обстеження, аналізу бібліографічних і періодичних видань створено джерельну базу на 462 муровані церкви, яку введено у науковий обіг, що дало можливість кількісно і якісно відтворити загальну картину формування сакральної архітектури Галичини 1772–1918 рр.;
- виявлено зовнішні та внутрішні чинники, що мали домінуючий вплив на формування архітектурних напрямів та визначили перехід до мурованого будівництва. Встановлено, що внутрішні сили мали стабілізуюче та вирішальне значення для збереження національної сакральної архітектури, сформувавши основну концепцію її розвитку у Галичині в 1772–1918 рр.;
- визначено залежність між присвятами церков та їх орієнтацією щодо сторін світу, на основі якої розроблено методику її використання при закладенні нових храмів у наявній планувальній структурі;
- розроблено типологію плану, об'ємно-планувальних схем, виявлено стилістичні напрями, їх часові межі, проведено періодизацію кожного етапу формування та подано територіальні характеристики розподілу церков за об'ємно-планувальними та стилістичними вирішеннями по деканатах;
- встановлено роль і місце архітекторів у формуванні сакральної мурованої архітектури Галичини, зокрема, значення творчості В. Нагірного у цьому процесі.

Практичне значення роботи:

Результати можуть бути використані:

- у доповненні до історії архітектури, сакрального будівництва та культури означеного періоду, при написанні біографій архітекторів;
- у практичному проектуванні нових церков для кращої орієнтації у напрямках сакральної архітектури щодо визначення об'ємно-планувальних, стилістичних вирішень, у досягненні узгодженості між орієнтацією та присвяченістю церкви у складних містобудівних ситуаціях;
- у лекційному курсі з історії архітектури України;

- у пам'яткоохоронній діяльності для визначення пам'яток архітектури, у реставраційній практиці, при розробці проектів реконструкції та реставрації церков;
- для поглибленого розуміння національної спадщини — архітектури церкви, її місця і ролі у формуванні українського етносу.

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві:

Тарас Я., Михайлик Г. (Бобош Г.). Покрови церков Львівської, Перемиської та Станіславської єпархій XVIII — поч. XX ст. (за матеріалами візитаций та шематизмів) // Народознавчі Зошити. — Львів: Інститут народознавства НАН України. — 2000. — №1. — С.146 – 163. *Отримання архівних матеріалів, виконання обрхунків та ілюстрацій.*

Зв'язок роботи з науковими програмами:

Дослідження проведене згідно з науковим напрямком кафедри “Містобудування” Національного університету “Львівська політехніка” — “Розвиток і реконструкція територіальних систем і населених місць регіону Західної України”, напрямок: “сакральна архітектура України” та збігається з основним напрямком роботи кафедри історії та художніх основ архітектури — “Вивчення архітектурної спадщини та значення художніх дисциплін у формуванні творчого мислення архітекторів” і науковою тематикою Інституту народознавства НАН України — “Генезис, історія й теорія сакрального мистецтва українців” (шифр 3.3.4.9).

Апробація роботи:

Основні положення та матеріали дослідження викладені на таких наукових конференціях: міжнародна наукова конференція “2000-ліття Різдва Христового й народна культура”. — Львів, 2001 (доповідь “Мурована архітектура української церкви Східної Галичини періоду Австрійської та Австро-Угорської монархій (1772 – 1918 рр.)”); XII міжнародна наукова конференція “Історія релігій в Україні”. — Львів, 2002 (доповідь “Архітектурно-стилістичні особливості мурованих церков Галичини кінця XIX — початку XX ст.”); наукова конференція “Соціотопографія України”. — Львів, 2002 (доповідь “Церковна топографія Східної Галичини кінця XVIII – початку XX ст. (на прикладі Львівської єпархії)”); конференція молодих учених “Будівництво та архітектура третього тисячоліття”. — Київ, 2002 (доповідь “Історичний досвід у формуванні храмової архітектури третього тисячоліття” // Архітектура та будівництво третього тисячоліття”); XIII міжнародна наукова конференція “Історія релігій в Україні”. — Львів, 2003 (доповідь “Розвиток хрещато-банної мурованої церкви У Галичині наприкінці XVIII — на початку XX ст.”); міжнародна науково-практична конференція “Замки і туристичний бізнес”. — Львів, 2003 (доповідь “Збагачення маршрутів Олесько-Підгорецько-Золочівського туристичного регіону пам'ятками сакральної архітектури”).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, основної частини (чотирьох розділів), висновків, списку використаних джерел та літератури, який налічує 175 позицій. Загальний обсяг дисертації — 140 сторінок основного тексту, 65 сторінок ілюстративного матеріалу та 75 сторінок додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “*Стан, джерельна база та методика дослідження мурованої церковної архітектури Галичини кінця XVIII – початку XX ст.*” проаналізовано й узагальнено результати наукових досліджень, які стосуються мурованої архітектури Галичини, починаючи з княжих часів, подано основні джерела, методику дослідження. Огляд літератури присвяченої мурованій сакральній архітектурі Галичини, показав, що дослідження охоплюють переважно муровану церковну архітектуру давнього Галича, яку зі середини XIX ст. досліджували А. Петрушевич, І. Шараневич, Л. Лаврецький, О. Чоловський, на початку XX ст. — Й. Пеленський, Л. Чачковський, Я. Хмільевський, Я. Пастернак, а у другій половині XX ст. — В. Гончаров, М. Каргер, Б. Тимошук, Г. Логвин, І. Могитич, В. Ауліх, П. Раппопорт, О. Іоаннісан, Б. Томенчук, Ю. Лукомський, Ю. Асєєв, В. Баран, М. Фіголь, Ю. Діба, В. Петрик та ін.

Другим об’єктом дослідження була архітектура Львова XIII – середини XVIII ст. (Т. Трегубова, В. Вуйцик, Р. Липка) та окремі муровані церкви Галичини XV – XVII ст.

Аналізуючи колективні праці: “Нариси історії архітектури УРСР” (1957, 1962), “Історія українського мистецтва” (1966 – 1970), “Пам’ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР” (1983 – 1986), написані провідними вченими (Ю. Асєєв, І. Ігнаткін, Г. Логвин, М. Цапенко, П. Юрченко), слід зазначити, що через політичні засади “радянського архітектурознавства” та атеїстичну ідеологію церкви цього періоду не досліджувались. Основні дослідження заданого періоду присвячені генезі сакральної дерев’яної архітектури¹, питанню українського стилю в архітектурі, типології церков, традиціям², вивченню архітектури монастирів³, дослідженню конструктивних та інженерних рішень⁴, облаштуванню інтер’єру⁵, окремо персоналіям та школам⁶.

В останні роки ентузіастами⁷ опубліковані “енциклопедичні” видання, альбоми по церквах Лемківщини, Перемишльської єпархії, Закарпатської області та ін. Це здебільшого фрагментарні історичні дані про поодинокі храми, які не дають мистецько-архітектурної оцінки, не розкривають особливостей їх формування. Подібний за змістом фотоальбом “Храми Львова” (2000).

Через брак наукових досліджень по мурованих церквах Галичини 1772 – 1918 рр. цей період не висвітлено в “Історії української архітектури” (2003).⁸

¹ Д. Антонович, Г. Павлуцький, В. Щербаківський, Ф. Шміт, Й. Стрижовський, В. Січинський, В. Залозецький, М. Драган, С. Таранушенко, Г. Логвин, П. Юрченко, В. Завада, Ю. Криворучко, Я. Тарас.

² В. Щербаківський, С. Січинський, М. Шумицький, Г. Павлуцький, О. Сластон, В. Кричевський, В. Чепелик, В. Тимофієнко, В. Вечерський, О. Флієр, В. Ясєвич, П. Прибега, О. Годованюк, Н. Логвин, О. Горбик, О. Лесик, О. Срошкіна.

³ О. Лесик, О. Машук, Н. Мірошник, В. Тарас, О. Смолина.

⁴ М. Янів, Р. Гнідець.

⁵ М. Гелитович, А. Клімашевський.

⁶ Р. Шафран, О. Пасічник, Л. Гришок.

⁷ О. Іванусів, В. Слободян, М. Сірохман.

⁸ Ю. Асєєв, В. Вечерський, О. Годованюк, М. Дьомін, С. Зіміна, С. Кілессо, С. Крижницький, А. Мардер, І. Могитич, З. Мойсєнко, Р. Орлов, Л. Прибега, А. Пучков, В. Тимофієнко, Т. Трегубова, В. Штолько.

Оскільки тема сакральної архітектури та мистецтва України все більше утверджується у віртуальному просторі⁹, для вивчення загальної картини досліджень вивчено публікації в електронному вигляді (зокрема, у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського). В пошуку мурованих церков зазначеного періоду переглянуто 28 веб-сторінок¹⁰.

Серед наукових електронних публікацій важливими є праця В.Тимофійка “Зодчі України кінця XVIII – початку XX ст.”, яка містить біографії архітекторів Галичини досліджуваного періоду та їх твори; наукові публікації М. Бевза, В. Вечерського, Л. Прибеги, Н. Логвина, В. Завади, які допомогли створити загальну картину генези формування сакральної архітектури в Україні, а також щорічник Держбуду України “Архітектурна спадщина”, повний реєстр пам’яток архітектури та містобудування України, список найважливіших історичних сіл України та їх пам’яток, які ще раз підтвердили, що церкви зазначеного періоду в цих новітніх виданнях не досліджувались і тема не розглядалась.

Для проведення паралелей та глибшого розуміння особливостей формування і розвитку храмової архітектури важливими є праці, які стосуються Галичини (О. Нога) та інших регіонів України (І. Бондаренко, О. Лесик, О. Єрошкіна, В. Трегубов). Ці роботи стали ваговою методологічною основою, хоча, зрозуміло, не могли дати відповіді на всі питання, про які йшлося раніше.

На основі аналізу літератури, періодичних видань, наукових праць, архівних матеріалів, Інтернет-ресурсів необхідно констатувати, що на сьогодні немає дослідження, яке дало б змогу відтворити цілісну картину об’ємно-планувальних та стилістичних вирішень мурованих церков кінця XVIII – початку XX ст., що й стало вирішальним у визначенні теми дисертації.

Основними джерелами для вивчення були шематизми за 1882, 1904, 1918, 1924, 1931, 1932, 1935 р., на основі яких виявлено понад 1000 мурованих церков 1772 – 1918 рр. Для опрацювання відібрано 511 церков Львівської єпархії та “вибірково” залучено церкви Перемишльської і Станіславської єпархій. Усі церкви Львівської єпархії натурно обстежені. Виявлено, що 49 об’єктів зруйновано або ґрунтовно перебудовано, для 462 церков зібрано польовий та архівний матеріал, на основі

⁹ Згідно з наказом № 768/431/547 МОН, НАН, ВАК від 30 вересня 2004 р. “Про затвердження положення про електронні наукові фахові видання”.

¹⁰ Арт-проект О. Ярмолюка “Втрачені церкви України”; електронний індекс пам’яток архітектури західного регіону України “Galiciana”; фотогалерея пам’яток архітектури України Миколи Жарких “Застигла музика століть”; сайт про роботу майстрів храмового розпису “Сакральне мистецтво Галичини”; мандрівка центральними та західними областями України “Замки та храми України”; сайт “Історія київських храмів”; церкви і костели Львова “LEO Photo”; старі і сучасні церкви Львова “Церкви Львова”; церкви Львова та Львівщини “Щоденний Львів”; описи храмів м. Борислава “ГРК БТБ”; архітектура Тернопільщини “Скарби галицького Поділля”; храми Бучача “Архітектурні пам’ятки Бучача”; дерев’яні церкви лемків північно-східної Словаччини “Outdoor klub Svidnik”; фотогалерея храмів Закарпаття “Все про Закарпаття”; храми та монастирі Закарпаття “Ruthenia”; сайт Української Ужгородської Богословської академії “Монастирі Закарпаття”.

якого складено каталог церков, що став комплексною базою дослідження. Монографічно-бібліографічне дослідження такої кількості церков забезпечує репрезентативність і достовірність одержаних результатів. Для вивчення зовнішніх і внутрішніх впливів на формування архітектури мурованих церков аналізувалися, зокрема, матеріали, пов'язані з відродженням української культури: товариства "Просвіта", "Руська Бесіда", "Наукове товариство ім. Шевченка", архітектурно-мистецькі товариства "Товариство для розвою руської штуки", "Союз студентів архітектури" та "Архітектурної церковної комісії греко-католицької церкви".

Для вивчення об'ємно-планувальних вирішень, з'ясування стилістичних напрямів залучені архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові (плани-взірці греко-католицьких церков на 500 та 700 парафіян, проекти церков В. Нагірного, О. Лушпинського, І. Долинського, Й. Барвіка) та відділу рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (обміри та проекти церков до середини XIX ст.).

Методологічною основою слугував діалектичний метод наукового пізнання, на основі котрого відповідно до поставлених завдань дослідження розбито на п'ять етапів, для кожного з яких застосовувалась сукупність методів та визначалися завдання, що допомогли всебічно опрацювати матеріал та досягти поставленої мети.

Для цих етапів використано такі методи та завдання:

1. Бібліографічний, картографічний, історіографічний (збір літературних, архівних джерел, визначення часових територіальних меж, вивчення історичних процесів та чинників, які впливали на розвиток сакральної архітектури).
2. Статистичний, графічно-аналітичний, порівняльний, картографічний (кількісні показники щодо дерев'яних та мурованих церков, парафіян, виявлення основних чинників, що вплинули на вибір матеріалу).
3. Фактологічний, статистичний (натурне обстеження, фотофіксація, обміри планів, опитування респондентів, об'ємно-просторовий та стилістичний описи церкви, містобудівельно-ландшафтної ділянки).
4. Вибірковий, статистичний, графічно-аналітичний, порівняльний (відбір об'єктів для подальшого дослідження, розроблення класифікацій церков за стилістичними, територіальними, композиційними, типологічними та об'ємно-планувальними показниками).
5. Систематизаційний (систематизація отриманих результатів, формулювання висновків).

У другому розділі *"Історичні та суспільно-політичні аспекти у формуванні української церкви у Галичині (1772 – 1918)"* на основі літературних і архівних джерел виявлені головні чинники, які впливали на формування сакральної архітектури Галичини наприкінці XVIII – на початку XX ст. Основний акцент зроблено на вивченні історичних процесів, суспільно-політичної ситуації, архітектурно-мистецьких шкіл

і товариств, що визначали архітектурні напрями.

Виявлено, що на формування архітектури мурованих церков впливали зовнішні і внутрішні чинники.

Встановлено, що зі зміною соціально-політичного статусу Галичини з 1772 р. по 1918 р. були спроби здійснити силовий тиск, спрямований на зміну архітектурного образу української церкви (ліквідація у 1780 – 1790 рр. великої кількості греко-католицьких монастирів та церков; запропоновані на початку ХІХ ст. проекти для будівництва у “терезіанському” стилі; будівництво німецьких колоній і кірх; наступ польської шовіністичної експансії у 1850 – 1860 рр. на українську культуру й архітектуру; активне будівництво владою костелів; спроби іноземних архітекторів вплинути на архітектуру церков). Цей тиск не мав таких відчутних результатів у Галичині, як на Закарпатті, де вдалося нав’язати “терезіанський” стиль, та у Східній Україні, де російська влада заборонила спорудження церков у “малоросійском вкусе” і змусила до будівництва синоїдальних взірців.

На основі джерел встановлено, що напрями формування мурованих церков у Галичині визначали відомі ієрархи греко-католицького духовенства (М. Левицький (1774 – 1856); С. Сембратович (1821 – 1900); А. Шептицький (1865 – 1944)); культурно-освітній процес спрямований на українське культурне відродження (“Руська Трійця”, “Русалка Дністрова”), національний рух середини 50-х років ХІХ ст., який призвів до національного самовизначення; відродження мови, шкільництва, вивчення галицького фольклору, народної архітектури (Я. Головацький, Ю. Захаревич, О. Лушпинський); митці які сприяли утвердженню української народної стилістики в церковному мистецтві (І. Левинський, Ю. Захаревич, В. Нагірний, С. Гавришкевич, М. Сосенко, І. Труш, Е. Ковач, Т. Обмінський, О. Лушпинський, Л. Левинський); архітектурно-мистецькі комісії при “Політехнічному товаристві”, при “Галицькому сеймі”, товариства “Товариство для розвою руської штуки”, “Союз студентів архітектури”.

Розкрито роль у формуванні образу української церкви кінця ХІХ – початку ХХ ст. В. Нагірного, за проектами якого у Галичині збудовано понад 200 церков. Зокрема, у Львівській єпархії з 1882 по 1918 р., йому належить авторство кожної четвертої мурованої святині.

На основі вивчення великої кількості джерел виявлено існування потужних внутрішніх сил, які були вирішальними у дотриманні традиційних уявлень про образ української церкви і протидії у справах держави нав’язати свій стиль в архітектурі.

З огляду на розвиток історичних та суспільно-політичних обставин період 1772 – 1918 рр. доцільно поділити на три етапи:

І етап (1772 – 1848). Строге регламентування архітектури шляхом надання

планів-взірців; зразків вітара та фінансової допомоги у їх реалізації. У цей час збудовано найбільшу кількість базилікальних типів церков. Особливих масштабів це втручання набрало у закарпатській частині Австрійської імперії, де було введено строге регламентування архітектурного вигляду церков після Віденського собору 1773 р. та підписаного у 1779 р. так званого контракту “Concertatio Vacsinszky-Festetichiana”, за яким держава надавала позику матеріалами й грошима на перебудову, ремонт старих та будівництво нових церков, диктуючи одночасно свої вимоги до архітектурного вигляду споруд “трьома нормальними планами”, на основі яких церкви мали будуватись у “терезіанському” стилі.

II етап (1848 – 1882). Скасоване регламентування щодо архітектури українських храмів та втручання в їх будівництво. Це призвело до розгубленості у визначенні стилістики, продовження будівництва мурованих церков власними силами громад за наявними аналогами.

III етап (1882 – 1918). Реформи греко-католицької церкви у 1882 р., українське культурне відродження дали поштовх до вивчення мистецької спадщини, пошуку та формування основних стилістичних напрямів у сакральній архітектурі.

У цьому розділі подано також короткі біографічні дані про найвідоміших професійних архітекторів, які займалися проектуванням українських мурованих церков у Галичині, таких, як І. Левинський, С. Гавришкевич, Л. Левинський та ін. Виділено постать В. Нагірного як яскравого представника архітекторів мурованого церковного будівництва кінця XIX — початку XX ст.

У *третьому розділі “Вплив природних та містобудівельних чинників на формування мурованих церков у Львівській єпархії”* виявлено основні чинники, що впливали на вибір будівельного матеріалу, місткість церков, досліджено територіальний розподіл мурованих і дерев’яних церков, проаналізовано поклади будівельних матеріалів, транспортні комунікації, ріки, щільність населення по деканатах, установлені та науково обґрунтовані закономірності впливу присвяти споруди на її орієнтацію.

Проведені дослідження по кожному деканату за станом на 1914 р. висвітлили територіальний розподіл кількості мурованих і дерев’яних церков та показали, що в XIX – на початку XX ст. виникла потреба у церквах великої місткості, що було передумовою до зміни будівельного матеріалу та початком нового будівництва мурованих храмів. Встановлено, що станом на 1914 р. по Львівській єпархії зросла кількість мурованих церков від 537 до 586 і зменшилася кількість дерев’яних — від 733 до 675. Загальна кількість мурованих церков зросла від 42,3 до 46,5 відсотка. Такі зміни зумовлені збільшенням транспортних комунікацій (будівництвом залізниць) та загальним зростанням урбанізованих територій.

На основі шематизмів, методом аналітичного аналізу співвідношення кількості парафіян із кількістю церков у Львівській єпархії встановлено, що у місцевостях,

сприятливих для дерев'яного будівництва, муровані церкви будувались лише в тих випадках, коли населені пункти розташовувалися на важливих комунікаційних шляхах, де була велика кількість парафіян та економічні передумови (Калуський, Долинський, Тухлянський, Сколівський, Стрийський деканати); у місцевостях, де були складні транспортні сполучення, несприятливий рельєф і дефіцит будівельних матеріалів, будівництво мурованих церков велося рідко і тільки невеликої місткості (Рожнятівський деканат); у місцях, де наявні поклади будівельних матеріалів для мурованого будівництва та слабо розвинуті транспортні та економічні зв'язки, переважали муровані церкви невеликої місткості, а будівництво великих храмів велося порівняно мало, тільки у чисельних населених пунктах (Перемишлянський, Щирецький, Миколаївський деканати); зі сприятливим транспортним сполученням і дефіцитом природних будівельних матеріалів велося переважно будівництво мурованих церков великої місткості (Яричівський, Винницький, Бобрецький, Стріліський, Олеський деканати).

Виявлено містобудівні особливості розміщення церков, на які насамперед зверталась увага під час вибору ділянки для будівництва майбутньої святині: рельєф, ландшафт, красвид, доступ, орієнтація, кліматичні умови, планувальні чинники тощо.

Шляхом графічно-аналітичного аналізу натурних матеріалів проведені дослідження, які не лише фіксують відхилення орієнтації церков, закладених у літній та зимовий періоди, на астрономічний схід¹¹, але й вказують на існування зв'язку між орієнтацією та присвятою церкви. На основі фіксації цього факту розроблено методіку для визначення назви храму за його можливою орієнтацією. Розроблена методіка надасть можливість збудувати 85 відсотків храмів чіткої орієнтації і 15 відсотків орієнтованих з похибкою у проміжку від 0° до 6,8° в існуючій щільній планувальній структурі урбанізованого простору, що забезпечить цілісність планувальної структури міста та дотримання церковних канонів щодо східної орієнтації церков.

У четвертому розділі *“Об'ємно-планувальні та стилістичні особливості мурованого церковного будівництва Галичини кінця XVIII – початку XX ст.”* викладено основну типологію церков за поширеними планами, об'ємно-планувальними схемами, подано їх територіальний розподіл, виявлено основні часові періоди. Кожен етап охарактеризований з позиції вживання основних типів церков та архітектурних стилів.

На основі аналізу 462 мурованих церков щодо поділу їх плану на складові виявлено, що існувало сім типів планів: одно-, дво-, три-, п'яти-, семи-, дев'яти-,

¹¹ Географічний схід відрізняється від астрономічного сходу сонця на досить значну величину. Для Львова, наприклад, який знаходиться на широті 50°, на географічному сході Сонце сходить лише 22 березня і 22 вересня. 22 червня точка астрономічного сходу сонця зміщується на 38,2° північніше, а 22 грудня — на 38,2° південніше. Отже різниця між астрономічним сходом сонця 22 грудня і 22 червня становить 76,4°.

одинадцятидільні. Загалом переважають п'ятидільні хрещаті (222), що становлять 48 відсотків загальної кількості мурованих храмів, споруджених у 1772 – 1918 рр.

У зв'язку з тим, що в цей період простежується велике різноманіття об'ємно-планувальних вирішень, їх типологія ґрунтується на пошуку спільного конструктивно-планувального елемента, який міг би бути притаманним певній групі церков і вказував би на їх походження. Спільним елементом для базилік є прямокутний об'єм, перекритий різними типами склепінь (виявлено понад 60 видів) на основі якого шляхом їх додавання по осі схід-захід одно-, дводільні, а під впливом галицької архітектурної традиції формувалися тридільні “базиліки”. Другим конструктивним елементом є “камера”¹² — склепіння або баня над окремим вирізненим об'ємом, покладений в основу формування іншої групи церков.

На основі цих двох елементів та просторового завершення основних об'ємів виявлено, що в Галичині наприкінці XVIII – на початку XX ст. будувалися церкви таких чотирьох типів: базилікальний, камерний, ротондальний і хрещатий.

Базилікальний (однонавовий, безстовпний або трінавовий з повздовжньою віссю) відомий ще з готичних часів, є найпоширенішим типом мурованих храмів Галичини наприкінці XVIII – у середині XIX ст.

За організацією об'ємно-планувального вирішення необхідно виділити такі типи:

- *Одnodільні*. Видовжений план, що має прямокутне, восьмигранне або півциркульне завершення у вітварній частині. Вітвар, нава та бабинець розміщені в одному просторі, під спільним дахом, однобання або дахові.
- *Дводільні*. План складається з двох частин: у східній — розташований вітвар, що має прямокутну, гранчасту або півциркульну форму, нава та бабинець розташовані в одному просторі, об'єми перекриті членованим на частини дахом, під впливом традиційної архітектури наву завершують банею.
- *Тридільні*. План та об'єм складається з трьох частин — апсиди, бабинця та нави, які перекриті членованим на частини дахом, під впливом традиційної архітектури наву завершують банею.
- *Кірхоподібні*. Різновид базилік, запроваджених під силовим тиском влади. Основна їх об'ємно-просторова відмінність полягає у наявності вежі над притвором. Набув розповсюдження лише на територіях, які з 1772 р. відійшли до Австро-Угорської монархії, найбільш поширений у перший період (1772 – 1848), характерний і у наприкінці XIX – на початку XX ст. Кірхоподібні базиліки були одно- та дводільні.

У перший період будівництва (1772 – 1848) найчисленнішою є дводільна “базиліка” (29), за кількістю їй дещо поступаються тридільна (22) та кірхоподібна (17) і найменш поширеною є одnodільна (7). У другий період (1849 – 1882)

¹² Термін для визначення типології мурованих церков уживали В. Січінський, В. Шиприкєвич, О. Годованюк.

переважає тридільна (18) та дводільна (16), різко зменшується кількість кірхоподібної (9) та однодільної (3) “базилік”. Третій період вирізняється зменшенням будівництва базилікальних храмів загалом, що свідчить про зменшення зовнішнього впливу. Найпоширенішим типом є дводільні “базиліки” (18), їм удвічі поступаються однодільні (10) і тридільні (9), особливо зменшується кількість кірхоподібних “базилік” (4).

Виявлено, що основною відмінністю базилік кінця XVIII – початку XX ст. у Галичині є поперечний поділ церкви прямокутно-слепінчастими конструктивними об’ємами, а не поздовжній, як це було у давньохристиянських базиліках, що вказує на існування українських традицій та вплив дерев’яної сакральної архітектури.

Базилікальні дводільні й тридільні церкви, дахові переважають у деканатах східно-південної частини Львівської єпархії (Підгаєцький, Зарваницький, Теремовлянський, Микулинецький, Гримайлівський, Скалатський). Однодільні переважають у Перемишлянському деканаті, “кірхоподібний” найбільше поширений у західній частині (Янівський, Городецький, Винницький, Миколаївський, Ходорівський, Бобрецький), а також у Тернопільському та Скалатському деканатах.

Камерний (складається з центральної камери до якої вздовж осі схід-захід прилягають квадратні або прямокутні у плані об’єми, перекриті банями або склепіннями) може бути таких типів:

- *Дводільні однобання* утворені за допомогою квадратного у плані об’єму, завершеного банею, пірамідальним дахом, до якого зі східного напрямку до камери прилягає видовжений прямокутний об’єм, перекритий склепінням вівтар.
- *Тридільні однобання* утворені за допомогою квадратного у плані об’єму, завершеного банею, пірамідальним дахом, до якого зі східного та західного напрямків до камери прилягають видовжені прямокутні об’єми, перекриті склепіннями вівтар та бабинець.
- *Тридільні трибання* складаються з трьох квадратних у плані об’ємів (вівтар+нава-бабинець) згрупованих по осі схід-захід, завершених банями.

Найбільша кількість камерних храмів збудована з 1883 по 1918 р.

Камерні однобання та трибання найбільшого поширення набули у східній частині (Теремовлянський, Козлівський, Скалатський, Микулинецький, Збаразький, Тернопільський, Озірянський, Бродівський).

Ротондальний тип (складається з однієї камери, що має круглу або гранчасту форму), на відміну від однокамерних храмів, має виражену круглу або гранчасту форму.

У часовому просторі цей тип поширюється рівномірно: круглі (Болахівський, Бушптинський), гранчасті (Зарваницький, Оліївський).

Хрещатий. Утворений додаванням до центрального квадрата чотирьох рівних квадратів або прямокутників — є найбільш поширеним типом церков — 54 відсотків. Серед них можна виділити хрещаті: дахові; з однією банею або пірамідальним верхом; з трьома банями або пірамідальними верхами; семипростірні з однією банею над навою і двома над об'ємами, приставленими з півдня та півночі до прямокутного виступаючого притвору; хрещаті дев'ятипростірні дахові; дев'ятипростірні з трьома або п'ятьма банями.

Масове будівництво хрещатих церков спостерігається наприкінці XIX – на початку XX ст.

Хрещаті однобанні храми переважають у центрально-західній частині Львівської єпархії (Яричівський, Янівський, Городецький, Винницький, Золочівський, Жидачівський, Журавенський, Залозецький, Миколаївський, Нараївський, Озирнянський, Олеський, Глинянський, Рогатинський, Стрийський, Стрілиський, Тернопільський); хрещаті трибанні церкви трапляються у центрально-північній частині (Глинянський, Золочівський, Олеський, Струмило-камінецький, Милятинський, Винницький); хрещаті п'ятибанні церкви переважають на лісистих карпатських територіях (Тухлянський, Долинський, Стрийський, Калуський).

До середини XIX ст. у часовому аспекті простежується тенденція до зменшення кількості будівництва базилік і різкого зростання хрещато-банних церков.

На основі раніше визначених хронологічних меж етапів формування сакральної архітектури розглянемо їх стилістичні напрями.

На *першому етапі (1772–1848)* у Львівській єпархії переважав “**терезіанський**” стиль на основі якого збудовано 23 відсотків мурованих церков; тривало будівництво традиційних дерев'яних церков; у сакральній архітектурі помітне стильове “відставання” (до 1848 р. продовжують будувати церкви з **бароковими** рисами фасаду, коли панівним стилем був класицизм); через соціально-політичні умови не здійснюється пошук нових стилістичних напрямів розвитку сакральної архітектури.

Винятком є церква Успіння Пресвятої Богородиці в Тернополі, збудована 1836 р. у **класицизмі**.

На *другому етапі (1848–1882)* сакральна архітектура Галичини розвивалась у кількох різних стильових напрямках: **терезіанському** (модернізація “терезіанського” стилю завдяки місцевим впливам); **необароко** (використання барокових елементів фасаду); **синтезу необароко та класицизму** (поєднання барокових елементів та класицистичних у вирішенні хрещато-банних та камерних церков); **традиціоналізму** (одно-, дво-, тридільні базилікальні та камерні церкви з регіональними особливостями фасаду); **неовізантизму** (поява хрещатих церков у класичних формах з мурованим підбанником).

На *третьому етапі (1882–1918)* значного поширення набуває “**історизм**”, який

виявляється у кількох напрямках: неороманському (неороманський дах на хрещатій споруді, трактування у неороманському стилі триконхової церкви), неоренесансовому (форма бані), необароковому (фасади), неокласицизмі (портали).

Паралельно з “історизмом” з кінця XIX ст. існує “еклектика”, яка для формування архітектури церков використовувала такі стилі, як неороманський, неоренесанс, необароко, неокласицизм у змішаному вигляді, часто з додаванням елементів традиційної архітектури та орнаменту. Серед еклектичних творів цього періоду 25 відсотків мурованих церков належить В. Нагірному, в яких поєднані візантійські традиції хрещато-банної церкви з класицизмом та елементами галицької народної архітектури.

На початку XX ст. низка таких архітекторів, як О. Лушпинський, Т. Обмінський, Л. Левинський, І. Долинський, намагалася впровадити у церковну архітектуру Галичини “модерн”, який отримає свій подальший розвиток.

Велика кількість невеликих храмів продовжує будуватись у “традиціоналізмі”.

Панівними стилями в мурованій сакральній архітектурі Галичини були історизм, еклектика, модерн та традиціоналізм.

На основі аналізу церков збудованих В. Нагірним, простежено його спроби на професійному рівні створити оригінальні, українські за формою культові споруди та показано значення архітектурної творчості І. Левинського, О. Лушпинського. Т. Обмінського для становлення нових напрямів сакральної архітектури.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Аналіз літературних, архівних джерел, наукових праць, Інтернет-ресурсів показав, що на сьогодні немає дослідження, яке дало б змогу відтворити цілісну картину формування архітектури мурованих церков Галичини кінця XVIII — початку XX ст., і вони не були об’єктом дослідження. Фактологічних та літературних матеріалів, за якими можна дослідити архітектуру мурованих церков, не існує. Усе це зумовило потребу створити джерельну базу для виявлення церков досліджуваного періоду в шематизмах; методом вибірки понад 1000 церков відібрати 511; на основі обстеження стану в натурі, зібраного бібліографічного, графічного, фотографічного та архівного матеріалу створити звід-каталог на 462 церкви, який уведено в науковий обіг.

2. Для вирішення поставлених завдань розроблено методику, яка складалась з п’яти етапів і дала змогу дослідити формування архітектури мурованих церков Галичини кінця XVIII - початку XX ст. в усіх аспектах.

3. Встановлено, що на формування архітектури мурованих церков впливали зовнішні та внутрішні чинники. Історичний чинник мав домінуючий вплив на стилістичні та об’ємно-просторові вирішення сакральних споруд загалом. Зазначено,

що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. були силові спроби австрійської влади змінити архітектурний вигляд української церкви (у 1800 – 1806 рр. розроблено взірці парафіяльних церков на зразок кірх; у 1821 р. — взірець вітваря). Здійснений фінансово-силовий тиск, щодо регламентації архітектурного образу не дав бажаного результату, мав зворотний ефект, сперш він призвів до появи низки типових проектів, які вже враховували місцеві особливості (1845 – 1850), а згодом — до відмови від силового втручання держави в українську сакральну архітектуру. Виявлено, що визначну роль у формуванні архітектури відіграли внутрішні сили: зростання національної свідомості українців, національно-визвольний рух, зацікавленість відродженням української культури (товариства “Просвіта”, “Руська Бесіда”, “Наукове Товариство ім. Шевченка”), відомі ієрархи, національно свідомі митці, які перешкодили знищенню національної сакральної архітектури, сприяли її вивченню, сформувавши основні напрями її подальшого розвитку, які не вийшли за межі традиційних уявлень про образ архітектури української церкви.

4. На основі історичних та суспільно-політичних обставин формування мурованої архітектури можна поділити на три етапи:

I етап (1772 – 1848). Строге регламентування архітектури шляхом надання планів-взірців церков; зразків – вітваря та фінансової допомоги з їх реалізації.

II етап (1848 – 1882). Невизначеність у формуванні та розвитку стильових напрямів сакральної архітектури Галичини.

III етап (1882 – 1918). Переосмислення класичних традицій та пошук нових архітектурних стилістичних напрямів.

5. Основними чинниками, які визначали перехід до будівництва мурованих церков, були поклади природних будівельних матеріалів (глина, гіпс, цементна сировина, будівельні піски, крейда, вапно, мергель, будівельний камінь); дерево (ліс); транспортні комунікації; ріки; щільність населення.

Унаслідок аналізу чинників, що впливали на вибір матеріалу для будівництва виявлено, що по Львівській єпархії збільшувалася кількість мурованих церков від 537 (42,3 %) до 586 (46,5 %) і зменшувалася кількість дерев'яних — від 733 до 675. Такі зміни були пов'язані зі збільшенням транспортних комунікацій та загальним зростанням урбанізованих територій.

6. Встановлено залежність між назвою храму і його містобудівною орієнтацією. Зокрема, доведено, що 19 відсотків церков, присвяти котрих наближені до літнього та зимового сонцестоянь, орієнтовані на астрономічний схід сонця, який у ці дні до $38,2^\circ$ відмінний від географічного сходу. На основі фіксації відхилення орієнтації церков, закладених у літній та зимовий періоди, розроблено методіку, що надасть можливість розмістити нові церкви, не порушуючи наявної планувальної структури міста та дотримуючись церковних канонів щодо орієнтації.

7. На основі аналізу 462 мурованих церков щодо їх поділу на складові

виявлено, що у 1772 – 1918 рр. існувало сім типів планів: одно-, дво-, три-, п'яти-, семи-, дев'яти-, одинадцятидільні.

Провідне місце в Галичині займали п'ятидільні (хрещаті 54 %), тридільні (20 %), дводільні (19 %) церкви, планові вирішення яких повторюють муровані взірці XVI – XVII ст. та дерев'яні XVII – XVIII ст. Особливістю цього періоду є формування нових планувальних вирішень, які були одержані під впливом костелів, шляхом додавання три-, п'яти-, дев'ятидільного плану з півночі та півдня до притвору двох прямокутників.

8. Основними об'ємно-планувальними вирішеннями були чотири типи: базилікальний, камерний, ротондальний, хрещатий.

Базилікальний переважає у кількості наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Загалом до середини XIX ст. простежується загальна тенденція до зменшення кількості будівництва базилікальних храмів і відродження хрещато-банних церков наприкінці XIX ст., які стають найбільш поширеним типом у Галичині.

Варто відзначити, що в цей період були здійснені спроби відновити об'ємно-планувальні вирішення попередніх століть — храмів-ротонд, які характерні для X – XIV ст., та триконхових, котрі через внутрішні чинники не здобули широкого розповсюдження.

Найбільше досягнень у мурованій архітектурі здійснено на основі традиційної хрещатої церкви. Вперше у Галичині в цей період почали будуватись хрещаті п'яти-, дев'ятидільні дахові церкви, які не мають аналогів у дерев'яній та мурованій архітектурі; хрещаті п'яти-, дев'ятидільні з трьома банями або пірамідальними дахами попередніх століть; хрещаті семидільні з однією банею над навою і двома над об'ємами, приставленими до притвору з півдня і півночі.

9. Особливий внесок у розробку об'ємно-планувальних вирішень належить В. Нагірному, котрий реалізував у мурі хрещаті трибанні церкви, а також розвинув п'ятибанну хрещату церкву, до кутів рамен якої добудовані камери, завершені банями. Цей тип споруди має візуальну перевагу над традиційною п'ятибанною церквою, у якій бані ставились над бабинцем, вівтарем та бічними раменами — крайні бані галицької церкви не заступають центральну.

10. На основі проведеної класифікації доведено існування історичної залежності та національної традиції у всіх етапах, які позначились на виборі планувальних рішень (тридільних, хрещатих типів), вплинули на появу тридільних базилікальних храмів, які під впливом традиціоналізму одержали баню; на відродженні хрещато-банних церков наприкінці XIX, зокрема п'ятидільних, які стають панівними; на спробах відродити ротондальний тип; на продовженні будівництва церков з бароковими елементами фасаду до 1882 р.

11. На основі зібраного й проаналізованого матеріалу визначено три часових періоди та їх стилістичні напрями:

- I етап (1772 – 1848): терезіанський, необароко, класицизм, традиціоналізм. Основною відмінністю цього періоду є застосування “кірхоподібної” базилікальної церкви, яка зустрічається лише у Галичині, на Закарпатті та Буковині і не поширена на решті території України.
- II етап (1848 – 1882): неотерезіанський, необароко, необароко+класицизм, неовізантизм, традиціоналізм.
- III етап (1882 – 1918): історизм, еkleктика, модерн, традиціоналізм. Цей період характерний відродженням і масовим будівництвом хрещатих церков.

Основні висновки та положення дисертації висвітлені у таких публікаціях автора:

Статті у фахових наукових виданнях

1. Бобош Г. Основні тенденції містобудівельного розміщення об'єктів у мурованому церковному будівництві в 1914 і 1935 роках (на прикладі Львівської єпархії) // Вісник ДУЛП.— Львів, 1999.— №375: “Архітектура”. — С. 160–165.
2. Бобош Г. Галицькі муровані трибани церкви кін.ХІХ — поч. ХХ ст. // Вісник ДУЛП.— Львів, 2000.— №410: “Архітектура”.—С. 219–222.
3. Бобош Г. Вплив присвяти мурованої церкви на її просторову орієнтацію (на прикладі Львівської Архиепархії) // Вісник ДУЛП.— Львів, 2002.— №439: “Архітектура”.— С. 179–183.
4. Бобош Г. Методика орієнтації осі при розміщенні храмів в існуючій планувальній структурі поселень // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Збірник наукових праць (Спеціальний випуск: Сучасне храмобудування).— Київ, 2003.— С. 33–37.
5. Бобош Г. Формування хрещатої мурованої церкви у Галичині в кінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Збірник наукових праць.— Київ, 2003.— С. 274–279.

Статті у наукових виданнях

6. Тарас Я., Михайлик Г. (Бобош Г.). Посвяти церков Львівської, Перемиської та Станіславської єпархій ХVІІІ — поч. ХХ ст. (за матеріалами візитаций та шематизмів) // Народознавчі Зошити.— Львів: Інститут народознавства НАН України.— 2000.— №1.— С. 146–163.
7. Бобош Г. Стежками життя та творчості Василя Нагірного (1848 – 1921) // Народознавчі Зошити.— Львів: Інститут народознавства НАН України.— 2000.— №2.— С. 347–355.

Матеріали конференцій

8. Бобош Г. Архітектурно-стилістичні особливості мурованих церков Галичини кінця XIX — початку XX ст. // Історія релігій в Україні. Праці XII міжнародної наукової конференції.— Львів, 2002.— Т. II.— С. 181–191.
9. Бобош Г. Історичний досвід у формуванні храмової архітектури третього тисячоліття // Архітектура та будівництво третього тисячоліття. Матеріали конференції молодих вчених.— Київ, 2002.— С. 19–23.
10. Бобош Г. Розвиток хрещато-банної мурованої церкви У Галичині наприкінці XVIII — на початку XX ст. (на прикладі Львівської єпархії) // Історія релігій в Україні. Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції.— Львів, 2003.— Т. II.— С. 504–509.

АНОТАЦІЯ

Бобош Г. Є. Формування архітектури мурованих церков Галичини кінця XVIII — початку XX століть (на прикладі Львівської єпархії).— Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01. — Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.— Національний університет “Львівська політехніка”, Львів, 2005.

У дисертації проведено наукове дослідження мурованих церков Галичини на прикладі Львівської єпархії від 1772 до 1918 рр. в усіх її аспектах. Шляхом натурного обстеження, аналізу бібліографічних і періодичних видань створено джерельну базу на 462 муровані церкви, яку введено у науковий обіг, що дало можливість кількісно і якісно відтворити загальну картину формування сакральної архітектури Галичини 1772 – 1918 рр. Виявлено зовнішні та внутрішні чинники, що мали домінуючий вплив на формування архітектурних напрямів та визначили перехід до мурованого будівництва. Встановлено, що внутрішні сили мали стабілізуюче та вирішальне значення для збереження національної сакральної архітектури, сформували основну концепцію її розвитку в Галичині у 1772 – 1918 рр. Визначено залежність між присвятами церков та їх орієнтацією щодо сторін світу на основі якої розроблено методику її використання при закладенні нових храмів у існуючій чіткій планувальній структурі. Розроблено типологію плану, об'ємно-планувальних схем. Виявлено стилістичні напрями, їх часові межі, проведено періодизацію кожного етапу формування та подано територіальні характеристики розподілу церков за об'ємно-планувальними та стилістичними вирішеннями по деканатах. Встановлено роль і місце архітекторів у формуванні сакральної мурованої архітектури Галичини, зокрема значення творчості В. Нагірного у цьому процесі.

Ключові слова: церква, храм, сакральна архітектура, орієнтація, типологія плану, об'ємно-планувальна схема, стиль, єпархія, деканат, Галичина.

АННОТАЦИЯ

Бобош Г. Е. **Формирование архитектуры каменных церквей Галичины конца XVIII — начала XX веков (на примере Львовской епархии).**— Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01.— Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры.— Национальный университет “Львівська политехніка”, Львов, 2005.

В диссертации проведено научное исследование формирования архитектуры каменных церквей Львовской епархии с 1772 по 1918 гг. во всех её аспектах. На основании натуральных исследований, анализа библиографических и периодических изданий создана источниковая база на 462 каменные церкви, которая была введена в научный оборот, что дало возможность количественно и качественно отобразить общую картину формирования сакральной архитектуры Галичины 1772 – 1918 гг. Выявлены внешние и внутренние факторы, что имели доминирующее влияние на формирование архитектурных направлений и служили причиной перехода к каменному строительству. Установлено, что внутренние силы имели стабилизирующее и решающее значение для сохранения национальной сакральной архитектуры, сформировали основную концепцию ее развития в Галичине в 1772 – 1918 гг. Разработано типологию плана, объемно-планировочных решений. Выявлены стилистические направления, их временные границы, проведено периодизацию каждого этапа формирования и поданные территориальные характеристики распределения церквей за объемно-планировочными и стилистическими решениями по деканатам. Установлена роль и место архитекторов в формировании сакральной каменной архитектуры Галичины, в частности значение творчества В. Нагорного в этом процессе.

Ключевые слова: церковь, храм, сакральная архитектура, ориентация, типология плана, объёмно-планировочная схема, стиль, епархия, деканат, Галичина.

ANNOTATION

Bobosh H.Y. **Formation of stone architecture of churches Halychyna of the end XVIII — the beginnings of XX centuries (on an example of the Lvov diocese).**— Manuscript.

Thesis for a degree of Candidate of architecture (Ph. D.) in speciality 18.00.01.— Theory of architecture, restoration of monuments of architecture.— Lviv National Polytechnic University, Lviv, 2005.

For this dissertation primary research of the formation of the architecture of stone churches of the Lviv diocese of the period with 1772 till 1918 in all its aspects will be undertaken. On the basis of primary and secondary research techniques, the analysis of bibliographic and periodicals, the archival base on the 462 stone churches which was entered into a scientific basis that qualitatively and quantitatively will enable the display of

the general picture of formation of sacral Halychyna architecture of the period of 1772-1918 is created. The external and internal reasons that had dominant influence on formation of architectural directions are revealed and cause transition to stone construction, is established, that internal forces had stabilizing and deciding value - have not enabled to destroy national sacral architecture, have generated the basic concept of its development in Halychyna in 1772-1918. It is investigated existence of dependence between to consecrate churches and their orientation concerning the sides of the world on the basis of which the technique of its use is developed at a bookmark of new temples in existing precise planning to structure. It is developed typology of the plan, space-planning circuits. The revealed stylistic directions, their time borders, it is carried out the period of each stage of formation and the sent territorial characteristics of distribution of churches for space-planning yes stylistic decisions on dean's offices. The role and a place of architects at formation of sacral stone architecture Halychyna, separately value of creativity of V.Nagornogo in this process is established.

By the diagram - analytical analysis of natural materials, researches which not only fix the fact of discrepancy of orientation of churches which were incorporated in the years and winter periods to the astronomical east are carried out, but also specify existence of dependence between to devote churches. On the basis of fixing this fact the technique for definition of the name of a temple for its possible orientations is developed. The technique is developed will enable to construct 85 % of temples of precise orientation and 15 % focused with a mistake in an interval from 0° up to $6,8^{\circ}$ in real dense planning to structure of town-planning space that will provide integrity planning of structure of city and to conformity of church canons concerning east orientation of churches.

Results of the given research can be used in addition of a history of architecture, sacral construction yes cultures of the given period, in a spelling of biographies of architects; in practical designing new churches for the best orientation in directions of sacral architecture regarding definition of space-planning, stylistic decisions yes in achievement of the arrangement between orientation and dedication of church in difficult town-planning situations; in a lecture rate from a history of architecture of Ukraine; in activity of protection of monuments for definition of monuments of architecture, in restoration practice, by development of projects of reconstruction and restoration of churches; for a deepening of understanding of the national inheritance - architecture of church, its place and a role in formation of Ukrainian to ethnos.

Key words: Church, temple, sacral architecture, orientation, typology of the plan, the space-planning circuit, style, diocese, Halychyna

М.С.Т.

4528145
Підписано до друку 07.04.2005 р.
Формат 60×90 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Умовн. друк. арк. 1,5. Обл.-видав. арк. 0,89.
Тираж 100 прим. Зам. 50239.

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф.Колесси, 2, 79000, Львів

АВ 63.091

Мист

Мист

Мист